

**ПРОЕКТ СТАТУТУ НИЖЧИХ І СЕРЕДНІХ УЧИЛИЩ  
МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОЇ ОСВІТИ 1860 р. ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК  
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.**

*На основі аналізу історико-педагогічних джерел автор статті висвітлює основні положення проекту статуту нижчих і середніх училищ 1860 р. Аналізує напрями педагогічної дискусії навколо проекту щодо доступності школи широким верствам населення, залучення приватної та громадської ініціативи до відкриття шкіл, усунення бюрократизму й адміністративного свавілля в управлінні навчальними закладами, запровадження ефективних методів навчання, розподіл класичної та реальної освіти тощо. З'ясовує вплив статуту на розвиток педагогічної думки другої половини ХІХ ст.*

*Проект статуту 1860 року значно відрізнявся від статутів пізніших років і відображав ліберальні просвітницькі напрями суспільної думки.*

*У всіх частинах зазначеного проекту видно живе й щире бажання поставити загальну освіту на міцні основи визнані наукою, досвідом і умовами життя народу.*

**Ключові слова:** реформа освіти, проект статуту 1860 р., початкові навчальні заклади, гімназії, класична освіта, реальна освіта.

**Постановка проблеми.** Питання модернізації сучасної галузі середньої освіти вимагають урахування широкого досвіду попередніх поколінь, які вже розв'язували аналогічні нашому сьогоденню проблеми [13, 127]. Актуальним буде з'ясувати не лише, з якими проблемами стикалася тогочасна громадськість, а й рівень оцінок наданих проведеним реформам, висловлених викладачами гімназій, земськими діячами, редакторами видань тощо.

Саме друга половина ХІХ ст. характеризується в історії педагогічної думки новими підходами до вирішення питань реформування освіти.

У цей час передові педагоги виступали проти дворянсько-кріпосницької системи освіти та виховання, проти станової школи з її муштрою та відривом навчання від життя, теорії від практики. Вимогам реформи початкової, середньої та вищої школи, розвиткові жіночої освіти, запровадженню ефективних методів навчання приділялося дедалі більше уваги [1, 188].

Підготовка до шкільних реформ велася протягом восьми років (починаючи з 1856 року). Вироблялися й перероблялися кілька разів проекти реформ. На початку 60-х років уряд розгубився під натиском наростаючого суспільного руху, й перші проекти реформ, зокрема шкільних реформ, були більш ліберальними, ніж наступні їх варіанти [3, 262]. У 1860 році з'являється проект статуту нижчих і середніх

училищ Міністерства народної освіти. Виробивши проект, Міністерство народної освіти зробило демократичний жест: розіслало цей проект у всі університети й гімназії, опублікувало його в пресі, запрошуючи всіх охочих висловити свої думки й зауваження з приводу основних питань даного документу. Цей проект був першою спробою ученого комітету визначити риси нової школи, які в певній мірі відповідали б намірам уряду й вимогам педагогічної громади.

**Аналіз актуальних досліджень.** Висвітленню питань реформування освіти 60-х років XIX ст. присвячували свої педагогічні роботи Є. М. Мединський, М. О. Константинов [3], В. З. Смирнов [11], О. В. Овчинников [6], Е. К. Сисоєва [12], Т. О. Шаравара [13] та ін. На жаль, проект статуту 1860 року рідко згадується в сучасній педагогічній літературі, але питання вперше підняті в ньому мали великий вплив на розвиток педагогічної думки другої половини XIX ст. і актуальні в наш час.

**Мета статті** розглянути основні положення проекту статуту нижчих і середніх училищ Міністерства народної освіти 1860 р. та з'ясувати його вплив на розвиток педагогічної думки другої половини XIX ст.

**Вклад основного матеріалу.** Спочатку учений комітет визначив вихідні положення, якими слід керуватися при складанні нового статуту. Головні серед них: максимальна доступність школи широким верствам населення, безстановість школи, залучення приватної та громадської ініціативи до відкриття шкіл, забезпечення тісного зв'язку школи з населенням та усунення бюрократизму й адміністративного свавілля в управлінні навчальними закладами [11, 25].

Система **початкової освіти** згідно з даним проектом включала три типи шкіл: школи грамотності, нижчі народні училища й вищі народні училища (§ 1) [8, 211].

**Школи грамотності** призначалися для поширення писемності між найнижчими верствами населення. У них хлопчиків і дівчаток навчали читати й писати, вони вивчали чотири арифметичні дії над цілими числами (§ 6).

Громадськість підтримувала завдання початкової школи, які за проектом зводилися до навчання учнів писемності, до надання їм загальних корисних знань, до розвитку моральних цінностей.

**Мета нижчих народних училищ** – поширення початкових знань між людьми всіх верств населення. Відповідно їх навчальні плани були дещо ширші та включали такі предмети: закон Божий, короткий катехізис і коротка священна історія, читання книг громадського й церковного друку й рукописів,

чистописання, арифметика (перші чотири дії над цілими числами, поняття про дроби, проведення обрахунків), ознайомлення з природою за допомогою читання й пояснення, церковні співи (§ 20) [8, 213].

У нижчих народних училищах планувався один клас, відповідно й один рік навчання. Із цього приводу Л. Ігнатович зауважує: «Збільшити курс посиленням арифметики та введенням нового навчального предмету ознайомлення з природою та не дати необхідного часу для розумного його проходження, означає продовження переважання механічного заучування» [10, 167]. На його думку, необхідно збільшити термін навчання в нижчих народних училищах до двох років. Д. Д. Дашкова, відомого земського діяча, в якості загальноосвітньої школи не задовольняли ні однорічні, ні дворічні навчальні заклади. Він пропонував відкривати трирічні початкові школи. Саме вони здатні задовольнити потреби населення. Селянам було недостатньо тих знань, які давали однорічні й дворічні училища. Вони потребували додаткової інформації для ведення власного господарства [11, 43].

Громадськість також хвилювало питання методів викладання в школах. Так В. І. Водовозов вважає, що для ознайомлення з природою за допомогою читання та розповідей важливе не стільки читання, скільки розповіді за малюнками й безпосереднє знайомство з предметами природи в полі, в саду і на фермі. Таку ж думку щодо цього питання має і М. Носков: «Дітям важко зрозуміти прочитане ними самими або прочитані вголос іншими учнями описи об'єктів природи чи описи місцевості. Із розповіді вчителя діти винесуть більш цілісні уявлення. Але й це можливо лише тоді, коли розповідь супроводжуватиметься наочною» [10, 165–166]. Таким чином, саме в 60-ті роки піднімається питання наочного навчання.

Школи грамотності та нижчі народні училища за проектом були закладами громадськими й приватними, а не державними. Вони відкривалися з ініціативи та на кошти громади й приватних осіб, а не держави. Уряд, таким чином, уникав матеріальної відповідальності за школи.

Особливої уваги проект статуту приділяв посаді вчителя. У нижчих народних училищах учителями могли працювати особи всіх станів, які закінчили повний курс у вищому народному училищі (§ 6). Щодо даного параграфу думки розділилися. Не кожному, хто лише хоче бути вчителем, це дозволялося. Л. Ігнатович визнає, що вчителі шкіл грамотності повинні вміти читати правильно й плавно, писати не каракулі, а каліграфічні літери, бути людьми моральними та сумлінними [10, 157].

Аналізуючи становище вчителів нижчих народних училищ, І. Миронович пише: «Погляньте на вчителя, який повертається з уроків, на це бліде й утомлене обличчя, – воно найвиразніше свідчить про бідність, безвихідь і його скрутне положення, через важку працю, різні поневіряння [5, 149]. Далі він продовжує: «Щоб забезпечити народні училища освіченими й гідними вчителями, необхідно прирівняти їх до державних службовців, призначити їм подвійну платню та для достатнього їх забезпечення призначити пенсію, маючи стаж роботи лише 20 років, а інші 5 років із третинною добавкою до заробітної плати» [5, 196].

Отже, педагогічну громаду не задовольняло становище вчителів. Матеріальне благополуччя працівників нижчих і середніх навчальних закладів неодноразово обговорювалося в періодичних виданнях 60-х років.

Важливе питання, яке піднімалося в проекті статуту, це вік вступу дітей до навчальних закладів. Згідно з § 31 до училищ приймали дітей усіх верств, дівчаток і хлопчиків не молодше 8 років, і дівчаток не старше 11 років. В. І. Водовозов критикує таке обмеження у віці. На його думку, в нижчих народних училищах, де нечітка система викладання, можна допускати повну свободу в прийомі на навчання для безграмотних дітей і дорослих. На той час різний вік вступу в училище дозволяв охопити навчанням більше дітей селян.

Ф. Толь пропонує кардинально новий підхід. Необхідно встановити той мінімальний вік, при якому як хлопчики, так і дівчатка можуть вступати до школи – п'ять років. Більшість дітей уже готові до навчання в 4–5-річному віці, з роками вони втрачають інтерес до навчання й у 8 років менш схильні до навчання, ніж у 5, 6 і 7 років [10, 166].

Неоднозначно сприймався § 39. Із навчальною метою в нижчих народних училищах дозволяється користуватися книгами, таблицями й іншими навчальними посібниками, схваленими Міністерством народної освіти. Ф. Толь критикує даний параграф проекту статуту й зауважує: «Купувати такі підручники буде занадто складно для більшості бідних учнів. Навчити читати, писати та чотирьом арифметичним діям можна за будь-якою книжкою» [11, 47].

У 50 параграфі проекту передбачено такий захід, який міг спонукати населення до відкриття шкіл і навчання в них своїх дітей: «сільські й міські мешканці, які не мають свідоцтва про знання основних молитов, уміння читати й писати позбавляються права вступати в гільдії та брати торгове свідоцтво».

Вищу ланку початкової освіти за проектом статуту 1860 року становили **вищі народні училища**. Призначалися вони для всіх, але переважно для осіб промислового й торгового класу, які в училищах закінчували свою освіту (§ 52) [8, 218].

Саме в даному параграфі чітко проявляється становість школи, яка, на думку М. І. Пирогова, є одним із недоліків проекту. «Якщо за проектом нижчі народні училища, прогімназії й університети відкриваються для всіх верств, то чому вищі народні училища призначаються для осіб промислового класу й торговців» [7, 202-203]. Вищі народні училища критикувалися багатьма громадськими діячами [2, 229], вони були школами-глухими кутами й не давали можливості вступу до середніх і вищих навчальних закладів.

У вищих народних училищах дозволялося навчатися учням усіх станів, віросповідань і підданств віком 10–13 років з підготовкою в обсязі курсу нижчого народного училища. Відмінна поведінка та успішне навчання протягом року були основою для переведення до вищого класу училища без іспитів.

Передові педагоги погоджувалися з тим, що переведення учнів у наступний клас має здійснюватися не за екзаменами, а за успіхами, які були виявлені протягом навчального року. Такий порядок переведення, на думку його прихильників, позбавляв учнів зайвої нервозності, а від учителів вимагав уважнішого відношення до врахування знань у процесі поточних навчальних занять [2, 219–220].

Педагогічну думку завжди турбувало питання про «другорічництво» і про виключення зі школи за неуспішність. Ці процеси розглядалися як негативні, і педагоги наполегливо прагнули вжити рішучих заходів щодо їх усунення.

Під час обговорення проекту статуту нижчих і середніх навчальних закладів у виступах багатьох діячів освіти спостерігалось гуманне ставлення до дітей. Ф. Толь наголошував на досконалому вивченні причин неуспішності кожного учня й на пошуку методів, які унеможлилювали виключення учня зі школи через невстигання. До них належать: звільняти зі школи вчителів, які здатні виховувати лише жорстокість; відкривати спеціалізовані школи, й, у крайньому випадку, залишати учня на другий, чи більше років у тому ж класі, якщо він є дисциплінованим, слухняним, психічно рівноважним і не діє негативно на інших учнів [11, 46].

Згідно з § 64 у кожному вищому народному училищі працювали інспектор і вчителі. Для єдиного управління справами у виховній,

навчальній і господарській частинах започатковувалися ради: опікунська, навчальна й господарська, або управлінська.

По-різному сприймалося педагогічною громадою запровадження колегіальної форми правління.

Найбільше недовіри викликала опікунська рада при вищих народних училищах. Вона створювалася з метою покращення морального й матеріального благополуччя училища та для зближення його з громадськістю. Складалася з п'яти членів. Міський голова, благочинний та інспектор училища визнавалися незмінними членами цієї ради; інші двоє обиралися на три роки із числа місцевих жителів, від яких очікували найбільшої користі для училища. Особи, які робили значні благодійні внески, користувалися правами незмінних членів опікунської ради (§ 99). З цього приводу М. Мизко зауважує: «Хто до цього часу в нас міські голови в губернських і повітових містах? Люди, які мають великі достатки, лісопромисловці, які розторгувалися, або скотопромисловці – напівграмотні або зовсім неграмотні. Тому повітовий керівник дворянства приніс би більше користі на даній посаді... Благочинний взагалі зайва особа. Оскільки в гімназіях він не передбачений проектом... Необхідно щоб дані посади займали особи з якостями відповідними до їх обов'язків, а не лише з поваги до їх статку» [4, 18–19].

Вищі народні училища були державними навчальними закладами. Навчання в цих закладах було платним. Розмір плати визначався Міністерством народної освіти. Діти батьків неналежного достатку звільнялися від оплати (§ 56). Існування плати за навчання обурювало громадськість, бо це позбавляло можливості найбідніші верстви населення отримати освіту.

Таким чином, із трьох типів шкіл, передбачених системою початкової освіти, лише два являли собою послідовні ланки, тісно пов'язані між собою – це нижчі й вищі народні училища. Між ними дійсно існував зв'язок і наступність.

Середню ланку освіти становили **гімназії та прогімназії**, мета яких – розумовий і моральний розвиток молодих людей шляхом виховання й навчання загальноосвітнім наукам. Закінчивши гімназії, учні мали можливість вступити до вищих навчальних закладів або безпосередньо приступати до трудової діяльності (§ 173) [8, 234]. У гімназіях планувалося вісім класів.

Базовий курс гімназій складали такі предмети: 1) закон Божий; 2) російська мова; 3) латинська мова; 4) грецька мова; 5) історія;

6) географія; 7) математика; 8) природознавство; 9) німецька мова; 10) французька мова; 11) малювання, креслення й чистописання.

Кількість предметів у гімназіях була зavelикою й не відповідала фізичним і розумовим можливостям як учнів, так і вчителів. Причиною цього було бажання проекту статуту поєднати в розподілі предметів гімназійного курсу двох напрямів – теоретичного та практичного, досягти двох цілей – гуманітарної та реальної. Але таке поєднання неможливе без скорочення однієї із сторін або послаблення обох. Для виправлення ситуації, на думку М. Мизко, необхідно було визнати вищі народні училища разом із гімназіями загальноосвітніми навчальними закладами, чітко встановити перелік загальноосвітніх предметів і привести їх до чіткої педагогічної системи. Лише так могла з'явитися достатня економія часу [4, 16].

Але проект статуту не відкидає й спеціального призначення гімназій. Згідно з § 270 дозволялося змінювати базовий курс у гімназіях введенням посиленого викладання природознавства та математики із скороченням грецької мови та зі зменшенням курсу латинської мови.

М. І. Пирогов також вважає значним недоліком проекту уникнення чіткого вибору напрямку навчання. Які науки проект вважає загальноосвітніми – ніде не зазначалося. Проаналізувавши таблиці розподілу уроків, М. І. Пирогов прийшов до висновку, що проект балансує між двома напрямками, надаючи незначної переваги реальному навчанню. Наслідком такого балансування є перевантаження учнів великою кількістю різнопланових предметів і поверховістю знань. Саме тому більша частина учнів не вирізняється ні здатністю до самостійної наукової праці, ні схильністю до серйозних наукових занять [7, 200]. Тому він закликає до розподілу навчальних закладів. Окремого відкриття класичних гімназій, які дозволятимуть вступати до університетів і реальних училищ із можливістю займатися трудовою діяльністю.

За проектом статуту відкриття бібліотек планувалося ще при нижчих народних училищах (§40). Ними дозволялося користуватись як учням, так і місцевим жителям. На думку наукового комітету, бібліотеки мали поширювати корисні знання як серед дітей, так і серед дорослого населення. У кожній гімназії та прогімназії, крім бібліотек, для поліпшення умов навчання мав бути створений фізичний кабінет, колекція необхідних предметів із природознавства та достатня кількість географічних карт, глобус, креслення, малюнки й моделі для малювання (§ 281) [9, 347].

За проектом статуту керівником гімназії є директор. На посаду директора обираються особи, які закінчили університет і мають

десятирічний педагогічний стаж. Обирає директора опікун округу, а затверджує його на цій посаді – міністр народної освіти (§ 185–187).

Обговорюючи проблему адміністрації середніх навчальних закладів, М. І. Пирогов зауважує, що на перший погляд здається, ніби проект надає перевагу виключно колегіальній формі правління, на якій базуються й опікунська рада й правління училищ. Але в той же час у проекті не рідко згадується інша форма правління – бюрократична. Наприклад, з одного боку проект виражає раціональне бажання наблизити директора до середовища наставників, а з іншого боку, відповідаючи бюрократичній формі, віддаляє його від даного середовища. Відповідно до проекту статуту, директор не за особливі педагогічні заслуги та, навіть, не за старшинством служби, а лише тому, що він є керівник, а не просто наставник, ставиться трьома шаблями вище в ієрархічній системі держави (§ 185) [7, 213].

Помічником директора з навчальної та виховної роботи є інспектор. Він контролює весь процес викладання, поведінку, успішність учнів, відвідування ними уроків (§ 204). Є постійним членом педагогічної ради й правління, обирається з числа викладачів гімназії, які мають педагогічний стаж не менше п'яти років (§ 205) [8, 239].

Посада інспектора часто критикувалася передовою громадськістю. М. Мизко пише: «Знищіть зайву, нікому не потрібну посаду інспектора гімназії й на звільнені кошти будете мати двох учителів... Хто такий інспектор гімназії? Двійник директора, який не стільки сприяє єдиній справі, скільки протидіє їй» [4, 17].

Викладачами гімназії призначалися особи, які мали атестат одного з університетів і свідоцтво про закінчення педагогічних курсів (§ 212).

Викладачі гімназій і прогімназій згідно з проектом статуту поділялися на вчителів, наставників і професорів (§215). Такий поділ не зрозумілий для більшості учасників дискусії. На їх думку, він замість піднесення звання вчителя компрометує його [4, 17].

У класифікації викладачів ми знову спостерігаємо поєднання колегіальної форми правління з бюрократичною, за якою наставники та професори обираються педагогічними радами за вислугою 5–15 років (§ 218, 219), а вчителі затверджуються за поданням директора (§ 217). Таким чином, особи, які виконують однакові обов'язки, призначаються відповідно то однією, то іншою формою правління [7, 215].

Викладачі не обмежуються лише викладацькою діяльністю. Їх письмові роботи чисто наукового або педагогічного змісту, читання публічних лекцій беруться до уваги під час оцінки їх посадових здобутків (§ 225).



Проектом передбачалося, що навантаження вчителів гімназій складатиме в середньому 28 годин на тиждень. З цього приводу В. І. Водовозов зауважує: «...викладач, якого бідність змусила займатися весь день уроками, не маючи часу самотійно вивчати науки, наражається на небезпеку втратити любов до професії та перетворитися на машину, яка постійно повторяє один і той же оберт колеса, поки зовсім не зноситься» [10, 282].

Позитивно ставилася передова громадськість до відкриття додаткових курсів при вищих училищах і гімназіях (§ 158–164; 289–293). На курсах за кошти громади, дворян чи приватних осіб у вищих училищах викладалися, окрім типових предметів, іноземні мови, гігієна, бухгалтерія, будівельна справа, практична механіка, технологія, товарознавство, сільське господарство та інші навчальні предмети, які сприяли кращому застосуванню науки в промисловості, торгівлі й матеріальному покращенні побуту населення. На курсах при гімназіях викладалися новітні мови, законодавства, технологія, сільське господарство й, взагалі, всі реальні науки. На думку М. Мизко, було б краще, якби ці предмети були введені в навчальні плани гімназій. Доречно було б взагалі розширити перелік додаткових предметів, увівши політичну економіку й статистику та англійську мову.

Необхідно також згадати про учительські курси при вищих народних училищах (§ 151–157) та педагогічні курси при гімназіях (§ 283–288) [9, 348–379]. М. Мизко зауважує, що складно передбачити їх успіх в умовах 60-х років, коли педагогічна освіта була так слабо розвинена. Доречніше було б відкриття педагогічних семінарій чи інститутів, які готували б учителів для нижчих і вищих народних училищ [4, 14–15].

Аналіз історико-педагогічної літератури показує бажання уряду дати можливість усім верствам населення отримувати освіту, яку вимагав швидкий розвиток суспільства. Уряд усвідомлював, що система освіти, яка існувала, не могла задовольнити існуючі потреби.

У всіх частинах зазначеного проекту видно живе й щире бажання поставити загальну освіту на міцні основи, визнані наукою, досвідом і умовами розвитку суспільства, що змінюються. Це, без сумніву, велика, незаперечна перевага законодавчого документу ученого комітету.

Проект статуту 1860 р. має й низку недоліків. Значним недоліком проекту є відсутність чіткого визначення напрямів навчання. Суперечки щодо переваг класичної та реальної освіти тривали ще довгий час.

У подальшому § 273 «у гімназіях тих міст, де місцева мова не російська, має бути викладач рідної мови. Учні, які вивчають рідну мову мають право не вивчати німецьку або французьку мови» [9, 346] був замінений на пункт: «усе викладання в нижчих і середніх училищах ведеться російською мовою». Саме ця зміна позбавила можливості представників різних національностей у Російській імперії навчатися рідною мовою.

**Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.** Таким чином, проект статуту 1860 р. значно відрізнявся від статутів пізніших років і відображав ліберальні просвітницькі напрями суспільної думки. Міністерство народної освіти не взяло, звісно, до уваги поправок, що їх пропонувала прогресивна громадськість. Навпаки, остаточний проект, поданий на законодавчий розгляд Державній раді, був значно гірший за той, який пропонувався до обговорення громадською, а Державна рада, яка складалася переважно з дворян і вищих сановників, ще дужче посилила консервативні риси шкільних статутів.

Економічні й політичні перетворення, реформи шкільної освіти в другій половині XIX ст. сприяли розвитку педагогічної думки. У цей час з'являється плеяда педагогів, діяльність яких вивчається й у наш час: М. О. Корф, В. Я. Стоюнін, В. І. Водовозов, В. П. Острогорський, О. Я. Герд.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Історія педагогіки [за редакцією доктора пед. наук, професора М. С. Гриценка]. – К. : Вища школа. – 1973 р. – 445 с.
2. Дашков. Д. Несколько слов о проекте устава низших и средних училищ / Д. Дашков // Журнал министерства народного просвещения. – Ч. 109 (март) – 1861. – С. 214–243.
3. Константинов Н. А. и др. История педагогіки : учебник для студентов пед. ин-тов / Н. А. Константинов, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шабаетова. – М. : Просвещение. – 1982. – 447 с.
4. Мизко Н. Взгляд на проект устава низших и средних училищ состоящих в ведомстве министерства народного просвещения / Николай Мизко // Журнал Министерства народного просвещения. – 1861. – ч. 109 (январь). – С. 10–20.
5. Миронович И. Об уставе для низших и средних учебных заведений 1828 г. и проекте нового устава 1860 г., или тогда и теперь / Иоиль Миронович // Русский педагогический вестник. – 1860. – № 8. – С. 181–197.
6. Овчинников А. В. Реформирование школы в царствование Александра II / Анатолий Владимирович Овчинников // Педагогіка. – 2005. – № 5. – С. 79–86.
7. Пирогов Н. И. Мысли и замечания о проекте устава училищ, состоящих в ведомстве министерства народного просвещения. – [Избранные педагогические сочинения] / (вводная статья проф. В. З. Смирнова). – Москва : изд-во академии педагогических наук РСФСР, 1953. – С. 198–221.
8. Проект устава низших и средних училищ, состоящих в ведомстве Министерства народного просвещения // Русский педагогический вестник. – 1860. – Т. 2. – № 5. – С. 210–242.

9. Проект устава низших и средних училищ, состоящих в ведомстве Министерства народного просвещения (окончание) // Русский педагогический вестник. – 1860. – Т. 2. – № 6. – С. 340–369.

10. Свод печатных рецензий на проект устава средних и низших учебных заведений состоящих у ведомстве министерства народного просвещения // Журнал Министерства народного просвещения. – Ч. 109 (январь, февраль, март). – 1861. – С. 149–189.

11. Смирнов В. З. Реформа начальной и средней школы в 60-х годах XIX в. / Василий Захарович Смирнов. – М. : изд-во академии педагогических наук РСФСР, 1954. – 311 с.

12. Сысоева Е. К. Общественность и народная школа в пореформенной России / Евгения Константиновна Сысоева // Вестник Московского университета. – Серия. 8. История. – 2002. – № 6. – С. 16–31.

13. Шаравара Т. О. Реформи середньої освіти другої половини XIX – початку XX ст. у Російській імперії: дорадянська історіографія / Тамара Олексіївна Шаравара // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 45 (№ 3). – С. 127–133.

## РЕЗЮМЕ

**Малько Н. Н.** Проект устава низших и средних училищ министерства народного просвещения 1860 г. и его влияние на развитие педагогической мысли второй половины XIX в.

*На основе анализа историко-педагогических источников автор статьи освещает основные положения проекта устава низших и средних училищ 1860 г. Анализирует направления педагогической дискуссии вокруг проекта по доступности школы широким слоям населения, привлечения частной и общественной инициативы в открытии школ, устранение бюрократизма и административного произвола в управлении учебными заведениями, внедрения эффективных методов обучения, распределение классического и реального образования и др. Выясняет влияние устава на развитие педагогической мысли второй половины XIX в.*

*Проект устава 1860 г. значительно отличался от уставов поздних лет и отражал либеральные просветительские направления общественной мысли.*

*Во всех частях этого проекта видно живое и искреннее желание поставить общее образование на прочные основы признанные наукой, опытом и условиями жизни народа.*

**Ключевые слова:** реформа образования, проект устава 1860 г., начальные учебные заведения, гимназии, классическое образование, реальное образование.

## SUMMARY

**Malko N.** The draft statute of the lower and middle schools of the ministry of education in 1860 and its impact on the development of educational thought in the second half of the XIX century.

*On the basis of historical and pedagogical sources the author of the article highlights the main positions of the draft statute of middle and lower secondary schools in 1860. The author analyzes trends of pedagogical discussion of the project on the availability of schools to the general population, the involvement of private and public initiative to schools opening, eliminating bureaucracy and administrative arbitrariness in the administration of educational institutions, introduction of effective teaching methods, the distribution of classical and real education. The author finds out the statutes influence on the development of educational thought in the second half of the nineteenth century.*

*The draft statute of 1860 differed greatly from the statutes of later years and reflected the liberal educational trends of public opinion.*

*In all parts of the project a live and sincere desire can be seen to put general education on a strong foundation determined by science, experience and living conditions of people's life.*

*The progressive features of the project include:*

- *school's release from landowner's custody and community involvement in school management;*
- *review curriculum, reducing the number of hours for study Latin and Greek;*
- *opening libraries at lower public schools;*
- *opening teaching courses at high public schools; it is hereby recognized the need for special pedagogical training of teachers for the lower level of primary education;*
- *redefining the role of the teachers in the learning process, their rights and duties.*

*The draft statute of 1860 has a number of drawbacks:*

- *State of education is preserved in some schools;*
- *preference for classical education and the lack of clearly defined directions in learning;*
- *introduction of tuition fees in high public schools;*
- *restricting the rights of schools and teachers in the selection of textbooks and manuals.*

*Despite the imperfection of the project, it was the first attempt of the government to determine the features of a new school, which in some extent would meet the requirements of educational community.*

**Key words:** *educational reform, the draft statute, elementary schools, high schools, classical education, real education.*